

Qui té por de les humanitats?

quaderndelesidees.press/qui-te-por-de-les-humanitats/

December 17, 2017



Foto: CC – Marite Toledo.

En aquest article em proposo d'esbrinar si aquesta pregunta té realment una única resposta i fer hipòtesis diverses sobre qui pot tenir por de les humanitats i per quines raons. Aquesta pregunta parteix d'una sospita que em resulta ben fundada. Alhora faré una defensa aferrissada de les humanitats en l'àmbit de l'ensenyament, que és on es manifesta majoritàriament, com un mirall dels valors de la nostra societat, la seva residualització. Probablement aquest text sigui fruit del sentiment d'impotència que sento en veure un panorama desolador i, per tot plegat, corro el risc de ser titllada de nostàlgica. En tot cas, us asseguro que el meu propòsit és afegir-me al debat sobre l'educació i la pedagogia actuals, sense girar-me d'esquena a cap renovació, i reivindicar la presència i discutida «utilitat» d'aquesta matèria.

Per defugir debats estèrils, també vull aclarir que la defensa de les humanitats no implica en cap cas, ans el contrari, res que vagi en detriment de les ciències. Ni contra les oportunitats inaudites que ens brinda la tecnologia. Fora una ximpleria imperdonable. Entenc que la cultura ha d'abraçar qualsevol àmbit de coneixement que pugui fer-nos reflexionar sobre el món i la condició humana.

Així doncs, començo tot subratllant el que ja ens comença a semblar una evidència: ens trobem immersos en unes democràcies estantisses i fragilíssimes. Hem descobert a poc a poc com l'economia global és qui dicta les consignes al servei de les grans empreses, on només importa el benefici econòmic com a objectiu últim i primer. Contemplem astorats, a voltes incrèduls, quin paper galdós han fet els polítics, sovint impotents, cíncics o titelles, moguts per altres interessos als antípodes del bé comú. Ens havíem cregut que vivíem protegits i, en canvi, descobrim que el «déu» mercat té una capacitat destructora imparabile, que ho engoleix i doblega tot, que s'imposa a qualsevol voluntat que no sigui la seva. En definitiva, es mofa dels pilars que se suposa que sostenien els nostres sistemes hereus de la Revolució Francesa: la justícia, la fraternitat i la igualtat.

Així, impotents, contemplem com les desigualtats s'incrementen, com l'escletxa entre

els que més i menys tenen es fa cada vegada més vergonyosa; com les grans paraules es devaluen; com la mentida campa amb impunitat; i, com tot allò que crèiem conquerit, els drets socials bàsics (l'educació, la sanitat) es retallen sense que cap protesta ni cap cridòria ho pugui impedir. Fins i tot, sense que les seves víctimes compreguin fins a quin punt en són conscients, o no. El mercat ha creat un nou sentiment de fatalitat. Com un destí ineludible, inescrutable. Un déu que ens ha sotmès fàcilment, que ens ha deixat a la mercè dels seus designis i, en bona part, gràcies que hem adoptat l'individualisme com si fos l'única expressió possible de l'exercici de la llibertat sense tenir present els altres, l'entorn i la construcció d'expectatives de futur dels nostres consemblants.

A tot plegat, indestriablement lligat, s'hi afegeix la tragèdia real de les migracions. Contemplem també amb estupor un fenomen al qual no se sap respondre i sentim sovint la incapacitat dels nostres representants per defensar allò que hauria de ser indiscutible. En aquest estupor, podem descobrir com també som nosaltres mateixos qui no reunim prou coratge ni determinació per exigir que ens donin una resposta. Se'ns mescla de nou la impotència i la falta d'entrenament per posar-nos al lloc dels altres, la manca d'empatia de sentir-los com a iguals, talment com si se'ns hagués inoculat una mena de paràlisi o una impossibilitat per reaccionar de forma compassiva i eficaç.

En tot aquest desconcert i despropòsit, també sentim amenaçada la nostra manera de viure. Reneix la por atàvica de qui és diferent, la por també a la pobresa, com una xacra que s'encomana i de la qual se n'ha de fugir cames ajudeu-me. Des de tot tipus de pantalles contemplem les imatges d'una tragèdia incessant i se'ns planteja una nova contradicció: ens commou, ens incomoda i ens trasbalsa. Llavors ens movem entre la mala consciència i un sentimentalisme banal, que ens impedeix de copsar l'abast de la catàstrofe i les solucions possibles.

Reneix, dèiem, en aquest món globalitzat, la por legítima de perdre la nostra difusa i difosa identitat del jo, lingüística, cultural i moral. Sentim que ens hem de protegir i no sabem, a vegades, ben bé de què. Ens sentim desarmats. Sentim ben a frec el pànic spectral d'una guerra nova, diferent a les conegudes fins ara. Temem la indefensió



Foto: CC – Estibaliz Espinosa.

davant d'un terrorisme fanàtic que opera impunement en els espais que creiem més protegits. Percebem com creix també el seu antagonista, tan o més monstruós, el feixisme i l'odi que al segle anterior van ser l'origen de la barbàrie més gran.

Però fa temps que hem estat avesats a una comoditat que ens ha tornat resignats, i simulem indignacions a dojo, diverses i de brevíssim recorregut, per ocultar-nos la nostra incapacitat. Potser cal reconèixer que alguna cosa essencial s'ha esvaït mentre ens hem empassat els valors del capitalisme com una fatalitat. Qui sap si no s'ha esvaït la confiança en la humanitat i en tot allò que ens pot retornar la força i la grandesa. Pot ser que el miratge viscut d'una seguretat ens hagi fet incompetents per a lluitar i defensar amb les dents allò que crèiem conquerit?

Al cor d'Occident tornen a sentir-se els udols del feixisme. Reviuen els monstres de l'odi. Es clonen al món nous tirans que menystenen sense escrúpols els valors que haurien de promoure una convivència pacífica i justa. Es cedeix de nou a la temptació mandrosa i perillosíssima de trobar una única i gran veritat que ens salvi de tantes incerteses.

Amb tot, tinc la sensació compartida que encara no hem pogut espolsar-nos la mirada somnolenta mentre goso dir que atalaiem l'horitzó ennuvolat i fosc, sense saber trobar les estratègies per enfrontar-nos-hi.

A banda d'aquest fenomen, hi ha quelcom que ens arrossega i encara no sabem quin és l'abast de la seva revolució. Em refereixo a la revolució tecnològica. Estem instal·lats en un canvi permanent que ens afecta la manera de viure i de conèixer el món. Tenim accés a més informació que mai i amb una immediatesa inimaginable fa pocs anys. Estem sotmesos a una allau d'estímuls que, sovint, esdevenen un veritable bombardeig per als nostres sentits. La revolució tecnològica ens permet una nova interpretació de la realitat, ens obre a noves formes de sentir i d'actuar, de treballar, d'organitzar-nos. De decidir, en definitiva, quin món volem. I ens planteja un nou repte: caldrà més que mai aprendre a tenir un criteri propi. Aprendre a discernir, a construir un pensament crític.

Tot plegat, en tot aquest panorama de tint un pèl apocalíptic, tots sabem que l'educació hi juga un paper crucial. Si fugim de qualsevol adoctrinament, l'educació és una de les armes que ens pot ajudar a bastir unes bases per a la comprensió i per a l'anàlisi crítica. Entre altres virtuts, hauria de fomentar la imprescindible cultura de la dissidència, que és la vacuna contra el virus del pensament únic i qualsevol mena de tirania. L'educació hauria de fomentar la compassió, el coneixement del que és diferent, del que ens uneix. No pot ser l'amor al saber una de les claus per retrobar-nos de nou, per reconèixer-nos com a humans?

No dic res de nou, certament. Confesso que potser confonc el desig amb la realitat. En tot cas m'agradaria pensar que hi ha un vincle entre les humanitats i la humanitat, que d'alguna manera encara es retroalimenten mútuament. En trobarem excepcions i exemples de monstres llegits, persones de cultura que han actuat amb una crueltat indicible en contra d'altres éssers humans. Sabem que la cultura no sempre ha estat

l'escut contra la barbàrie. Però no puc evitar de continuar creient que aquest lligam persisteix, que cal indagar-hi més, i que, a grans trets, el desig de conèixer, pensar, saber i comprendre que ens atorguen les humanitats es pot traduir en una mirada més àmplia, més aprofundida, que trobi una nova perspectiva per atendre la complexitat de la nostra condició.

Què ens poden aportar, doncs, les anomenades humanitats? A banda del goig estètic, si em centro en la literatura, per exemple, del plaer que ens provoca una història ben escrita, un poema inspirat, acceptarem que la literatura ens permet conrear la imaginació, una aptitud que promou la identificació i el reconeixement, és a dir, que ens permet desvetllar-nos la simpatia o compassió per uns personatges de ficció. Aposto, que aquesta transferència, si es conrea, no és pas poca cosa davant un món brutal, implacable, estúpid.

La literatura, la narrativa, per exemple, ens brinda la possibilitat de viure en l'altre, de viure la vida d'un altre. I mentre ens posem a la pell d'un personatge i recorrem amb ell la seva peripècia, no només comprenem el seu món, més o menys aliè, sinó que ens hi identifiquem. Vet aquí el miracle: en l'alteritat hi trobem quelcom, alguna veritat, que també ens és familiar, que és ben nostra i, potser, tal vegada, desconexíem. Així ens reconeixem nosaltres mateixos, el nostre jo, mentre reflexionem i construïm el nosaltres. Posem per cas, pensem en el Quixot, en Anna Karènia, en la Colometa... La lectura ens convida a copsar altres mirades. Ens mostra les seves contradiccions, la seva grandesa i fragilitat. Una lectura atenta ens fa suspendre els judicis implacables i ens alimenta la compassió. Així, doncs, se'ns pot eixamplar la nostra percepció del món. Podem, a través dels personatges i la ficció, travessar els tòpics, els estigmes. Seduïts per la narració i la màgia de la versemblança, tenim l'oportunitat d'interrogar-nos, de perdre la por a la complexitat, a defugir la veritat única. Així, potser mentre contemplem com uns éssers imaginaris bracegen en un mar d'incerteses i malden per surar, comprendrem també les nostres peripècies, atendrem els nostres dolors i flaqueses, amb una mirada més generosa, convocant el sentit més noble de la compassió.

Certament, considero que la forma narrativa resulta una excel·lent manera de representar les complexitats dels éssers humans. Deia Miguel de Cervantes, el creador de la novel·la moderna: *«la única cosa que nos queda frente a esa ineludible derrota que se llama vida es intentar comprenderla»*. Era un exemple i prou, perquè no tan sols ens ho pot oferir aquest gènere. Quan contemplem com a espectadors alguna peça de teatre, un bon film, una pintura, descobrim que hi ha formes, propostes, que no imaginàvem i que ens encaren a la nostra vida, que ens desperten emocions amagades, que ens sacsegen, que ens commouen.

Altres gèneres, com la poesia, per exemple, molt sovint estigmatitzada pel seu hermetisme, però que ben llegida i comentada, té una capacitat de suggestió impressionant. Permet expressar emocions inefables que potser ni sospitàvem ni sabíem que havien trobat un llenguatge. A través de les paraules, de les imatges, de la musicalitat, no només es proporcionen esclats de bellesa, sinó que es revelen veritats

ignotes que s'amaguen rere el món «visible».

No és pas, doncs, en aquest sentit que encara podem confiar que l'art i les humanitats poden afavorir el millor de la humanitat?

Per tot això, des de tots els estaments, cal apostar per oferir un context idoni per cultivar aquesta possibilitat. És a dir, un temps i un espai adequats.

Si ens referim a l'àmbit de l'ensenyament, on es pot veure com es banalitza la seva presència, cal destinar els esforços perquè les paraules, amb el pensament i les emocions que desvetllen, tinguin aquestes oportunitats. Cal l'espai (les aules ben dotades, amb ràtios raonables, amb biblioteques ben servides i amb els serveis necessaris perquè funcionin, amb personal adequat que fomenti el seu ús, que no restin com ara, abandonades, sense personal per animar la lectura i fer-ne el servei de préstec...) i el temps: la dedicació real d'estones per a la lectura i la reflexió, una tria acurada que no oblidí el goig estètic ni el pensament, per parar atenció a les veus dels que han escrit i escriuen, i intenten amb el llenguatge comprendre el món en què vivim.

Si es vetlla perquè es compleixin aquestes condicions indispensables, les humanitats poden esdevenir les armes dels nous ciutadans. Poden armar els estudiants durant el seu procés d'aprenentatge i dotar-los de paraules pròpies no només perquè experimentin un plaer superior, sinó perquè basteixin un criteri propi i puguin enfrontar-se a l'estultícia, al pensament únic de les noves tiranies. Cal confiar que poden obrir dins seu un espai espiritual de calma, lluny dels estímuls que ens dispersen i de l'entreteniment que ofereix l'actual tecnologia, on amb paciència, conquerint un temps lent, poden trobar la seva pròpia veu.



Foto: CC – Jon Gonzalo Torrónategui.

Neil Postman, en el seu assaig *Divertim-nos fins a morir*, publicat el 1985, parla sobre quina de les ficcions distòpiques s'ha realitzat en el nostre món actual. Contraposa la visió d'Orwell a *1984* amb la de Huxley a *Un món feliç*. Ens fa veure que hi ha una fusió entre dues visions: d'una banda, la del *big brother*, que ara pot exercir el món digital, i d'altra banda, l'oferta d'un oci que ens satura d'estímuls. I així s'evidencia que la cultura de l'espectacle ha abduït tots els àmbits, i l'entreteniment i la saturació d'informació ens han tornat més dispersos. De fet, podem dir a hores d'ara que ha guanyat la suma de les

dues distòpies. Només amb una allau d'informació, sense un context per a la comprensió, i una bona dosi d'entreteniment, els ciutadans hem esdevingut ben fàcils de manipular. Ja ens trobem davant d'un món «feliç».

Per això, reprenent la tesi de Postman, i sospesant amb cert pessimisme els valors que ara imperen, em sembla necessari que exigim, des de tots els àmbits, el retorn de les humanitats a les aules. Considero que, tal vegada, tot i la fama de la seva «inutilitat», ens poden ser un antídol, un escut, una arma. I sí que ens serveixen per lluitar contra l'estupidesa que vol tota tirania —tota mena de tirania, la més evident o la més subtil que ens aboca a aquest «món feliç» d'adormits—, perquè mentre restem ben entretinguts i saturats de tants estímuls, se'ns va morint la capacitat d'analitzar, de comprendre i de reaccionar.

Sovint per protegir els nostres alumnes del fracàs, de l'esforç i la dificultat, els ho hem facilitat tot tant que el que arriben a escatir resulta insípid i banal. Ens cal buscar les maneres de seduir-los i al mateix temps no rebaixar l'exigència. Buscar una aliança entre la profunditat i el plaer. Si no, quines oportunitats estem donant de debò als joves per enfrontar-se a aquest món ple de desafiaments? Davant d'aquest món complex i canviant, atrapat per la immediatesa i la facilitat fascinant que proporcionen les noves tecnologies, necessitem oferir-los més que mai uns fonaments culturals que els facin de brúixola.

En qualsevol cas, el que ens hauria d'ocupar és que els joves no restin «feliçment» preparats, competents sobretot per ser uns treballadors modèlics, hàbils i incultes, bons treballadors en equip i ben dòcils per sotmetre's a una vida precària.

Així, contra el cinisme del mercat global, contra la veritat absoluta que pretenen els tirans d'arreu, els evidents i els més subtils, contra l'entreteniment i la banalitat, oposem-hi amb coratge el nostre patrimoni espiritual: les arts i les humanitats.

Nuccio Ordine, al seu magnífic manifest *La utilitat de l'inútil*, ens fa una crida ben clara: estimem la utilitat del que és inútil. Perquè la dictadura de la tecnocràcia ens pot tornar més pobres, més dòcils, amb menys possibilitats de gaudir, comprendre i estimar.

Reivindiquem, doncs, amb passió, amb entusiasme i amb rigor, utilitzant els mitjans que se'ns presentin i sense bandejar les pràctiques i els bons mestratges, el paper protagonista que haurien de tenir les humanitats. Perquè és per elles, sobretot, que podem entrenar la capacitat de pensar, trobar un criteri propi, fer front a les amenaces del pensament únic, i perquè elles ens permeten concebre amb generositat i meravella la complexitat de l'aventura humana. Que és en aquest sentit, no pas en cap altre, que la cultura i l'amor al saber «inútil» ens pot fer una mica més lliures i fer-nos reconèixer amorosament en la nostra humanitat.

Exigim que en el debat de la nova educació del segle XXI no ens fem un garbuix, que amb la fal·lera de la innovació i la utilitat no fem el joc al capitalisme, a les consignes del déu mercat, a la banalització, i acabem tirant per la borda tot allò que ofereix el saber humanístic. No fos que menyspreant aquests tipus de coneixements, menyspreant amb prejudicis les estratègies i pràctiques que es consideren caduques, no ens carreguéssim irremeiablement l'essencial: l'aliment que ens permet intentar comprendre el món i indagar amb coratge com el volem i podem millorar.

Clara Soley i Manel

Clara Soley Manuel

